

Rättstaten förfaller i

| av Mårten Schultz

I spåren av Göteborgskravallerna visar det sig att grundläggande principer för rättsstaten inte alls är självklara. Lagstiftare som börjar politisera domstolarnas och åklagarnas arbete begår våld mot demokratins grunder. Rättsstatsidealet måste försvaras mot angrepp. Från många håll.

KRUTRÖKEN HAR SLUTLIGEN börjat lägga sig över gatorna i Göteborg efter förra årets EU-möte. Som ett monument över den där märkliga tiden, kravallsommaren 2001, ligger högar med tidningar där spaltmeter efter spaltmeter har ägnats åt rapporter, analyser och kommentarer från kravallerna och de efterföljande juridiska processerna. Till detta skall nu läggas inlägg om Göteborgshändelsernas betydelse för demokratin och det demokratiska samtalet, oftast med en kritisk udd mot rättsväsendet och polisen. (Se exempelvis Aftonbladet Debatt 15/8-2002 och Lukas Moodyssons och Stefan Jarls artikel i AB Kultur 27/6-2002).

När det redan är lätt att drunkna i textfloran kan det tyckas överflödigt med ytterligare inlägg. Men då missar man sig. Saken är egentligen precis tvärtom. Om det är någon enskild händelse i svensk nutidshistoria som faktiskt förtjänar all denna uppmärksamhet så är det just Göteborgsupploppen och – i högre grad – deras efterspel. Anledningen är inte de enskilda händelserna i sig, skadegörelsen eller polisskotten, utan att händelserna i Göteborg lyckades illustrera det som ingen akademisk lärare vid de juridiska fakulteterna lyckats med under de senaste femtio åren: Den moderna rättstatens utmaningar och motsättningar. Göteborgshändelserna aktualiserade att rättsstatens position i demokratin är en brännhet fråga och – vilket är mer alarmerande – att kampen om rättstatens och rättssäkerhetens primat alls inte är vunnit. Rättssäkerhetsidealet utsätts idag för angrepp från flera håll i det politiska spektrumet – i Göteborg och på andra håll. Det öppna samhällets anhängare måste återigen mobilisera sig och försvara rättssäkerhetens oinskränkbarhet.

RADIKALARE ÄN VALDELTAGANDE

Många har bestämda uppfattningar om vad som hände de där historiska dagarna på

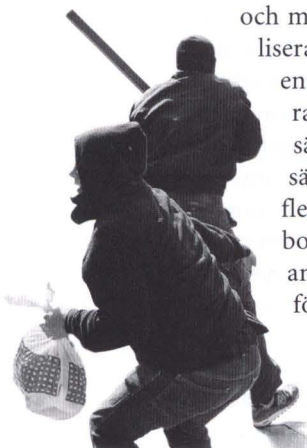
Vasaplatsen eller Avenyn. Ofta utan att ha varit där. Myterna är därför många men vissa fakta borde trots allt vara ostridiga. Ett sådant faktum är att en stor mängd aktivister – långt ifrån alla men alldeles för många – kom till Göteborg med det uttalade syftet att förhindra ett möte mellan demokratiskt valda ledare. De var alltså inte bara på plats för att framföra ett budskap, eller för att dansa, utan faktiskt för att förhindra mötet. Förhindra demokratin, om man så vill. Om "nödvändigt" med våld. Syftet motiverades med närmast orwellska nytolkningar av demokratibegreppet: Visst respekterar vi demokratin, sade den tillreste aktivisten, men Sverige är inte en demokrati utan en nyliberal diktatur som svälter ihjäl barn i Afrika och förtrycker fackanslutna i Dorotea. Och eftersom Sverige inte är en demokrati fordras betydligt radikalare metoder än valdeltagande. Alla medel är tillåtna.

Stenkastning mot demokratin i demokratins tjänst, alltså. Så reinkarneras revolutionsromantikens inneboende paradoxer på 2000-talet.

Men stenkastarna kom knappast som en överraskning. Att det fanns motståndare till rättsstaten, både inom de bruna och inom de röda ytterlighetsrörelser som tenderar att alltid duker upp när det kan förväntas våld i någon form, är välkänt. Och så har det alltid varit.

RÄTTSSÄKERHET BLIR NYSPRÅK

Betydligt mer oroande är att det finns organisationer, opinionsbildare och intellektuella bortom extremismens rāmärken som tagit på sig rollen som de antidemokratiska elementens kuratorer och apologeter. De som förstår och förklarar men aldrig förebrår. Det obehagliga är att även denna grupp accepterat det demokratiska nyspråket. Så blir ett förhindrande av en icke tillståndsgiven demonstration till "polisprovokation" och "nyliberalistiskt förtryck" är en beskrivning på socialdemokratisk näringspolitik. Men farligast av all språkförbistring är uppluckringen av rättsstats- och rättsäkerhets-



spåren av Göteborg

begreppen, att rättsstaten reduceras till ett instrument för folkviljan – eller några starka röster i folkviljan – frikopplat från dess rötter i individens värn mot majoritetens förtryck. "Rättssäkerhet" blir på nyspråk ett krav på att poliser ska åtalas i strid med de idag förhärskande skyddsprinciperna – som bland annat stipulerar att åtal inte ska ske om inte åklagaren kan påräkna fällande dom – för att förhindra ungdomars misstro mot domstolarna eller för att främja "demokratin". Den gamla mossiga tolkningen av rättssäkerhetsidealet, den tolkning som vi sett som en självklar del av demokratin, lyser med sin frånvaro. Intet om skyddet för den enskilde att slippa obefogade åtal. Intet om de tusen skyldiga som måste gå fria för att en oskyldig inte ska hamna i fängelse.

Intet om individens skydd mot gatans parlament.

RÄTTSTATENS PRINCIPER

Göteborgskravallerna blev startpunkten för en debatt där drömmen om Sveriges demokratiska samförstånd gick i kras. De demokratins dörrar som tidigare tyckts stå så öppna måste därför slås in igen. Rättsstaten bygger på ett antal principer som intimt sammanhänger med moderna demokratiuppfattningar. Bland dessa principer finner man att domstolar och åklagare ska kunna fullgöra sina uppgifter utan påtryckningar och framför allt utan påtryckningar från regering eller lagstiftare (riksdag). Under de senaste femtio åren har denna princip i huvudsak respekterats av våra folkvalda. Men saker börjar röra på sig. Efter att Göteborgsrättegångarna börjat skrev ett antal riksdagsledamöter och andra ett upprop med krav direkt riktade mot domstolsväsendet i de pågående målen. När lagstiftaren sniffar utanför domstolen ställs domarens objektivitet på svåra prov. Ut åker principen att domstolarna ska pröva åtal utan påverkan från lagstiftaren. In träder riksdagsledamoten, lagstiftaren, och dikterar domstolens arbete.

Politiseringen av dömandet blir en realitet.

Där finns principen om att samma grundläggande processuella regler ska gälla för alla oavsett opinionens krav. I nämnda upprop krävde representanter för svensk medieelit en särbehandling av Göteborgsrättegångarna. De skulle hänskjutas till en kommission (avseende anmälningarna om polisvåld) eller till domstolar på "neutral ort" (avseende de dömda upploppsmakarna). Det senare kravet kallas i civilrätten för "forum shopping" och innebär där att man, oftast när det gäller tvister mellan kapi-

talstarka parter, söker sig till en domstol som ligger under en jurisdiktion som uppfattas särskilt gynnsam. Inom straffrätten är sådana tankar helt främmande. En grundtanke är att alla brottmål i Sverige ska prövas enligt samma processrättsliga principer. Ingen ska ha rätt att med makt eller pengar köpa sig tillgång till särskilda domstolar. Om vi frångår denna grundprincip med motiveringen att den tilltalade känner sig orättvist bedömd står fältet öppet för alla möjliga krav. Varför inte kräva att alla rättegångar förflyttas till orter med en viss social, religiös eller etnisk mixen beroende på den tilltalades önskemål, farhågor eller preferenser? Den svenska överklassen prövas i Djursholm och fattiga invandrare i Fittja.

Rättstaten bygger alltså också på principen att åklagare inte ska väcka åtal om de inte kan räkna med en fällande dom. En friande dom kan nämligen aldrig ställa till rätta det obehag som det innebär för oskyldiga att ställas inför rätta. Efter polisskotten på Götaplatsen var den här principen som bortblåst hos många journalister och politiker som till varje pris ville se att poliser ställdes inför rätta för polisaktionen. De skyddsprinciper som gäller för alla medborgare ansågs inte kunna omfatta poliser, tydligen. I Aftonbladet krävdes åtal "för demokratins skull", men utan att ställa frågan vad det är för slags demokrati som ställer människor inför rätta för att tillgodose majoritetens blodlystnad. Lagstiftaren Kalle Larsson dundrade att åklagarens beslut var "fullkomligt oacceptabelt". Tydligast i det demokratiska nyspråket var miljöpartiets avgående språkrör Lotta Nilsson Hedström: "Rättssäkerheten bygger på allmänhetens förtroende för de institutioner den vilar på. Därför borde skjutandet prövas rättsligt."

Oskuldspresumtionen letar man förgäves efter.

Så kan man fortsätta. Efter Göteborg malde framstående opinionsbildare och politiker rättsstatens principer till oigenkännlighet i nyspråkets kvarn. När kruktröken efter kravallerna nu lagt sig återstår bara den sorgliga insikten att kampen om rättsstatsidealets plats i demokratin alls inte är vunnit. Det behöver försvaras mer än någonsin. Mot fiender från alla håll.

Mårten Schultz (marten.schultz@juridicum.su.se) är doktorand i juridik.

PS En bra början i denna kamp (för dem som är intresserade av att höra demokratiska argument) är Hanne Kjöllers bok, *När världen kom till Göteborg*. Agora 2002.